

לשוננו לעם

עורכים: דוד טלשיר, חיים א' כהן, יוסף עופר

מתוך

כרך מט, תשנ"ח

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ראובן מירקין

קונקורדנצייה לשירי אלתרמן

יעקב בן-טולילה ואהרן קומס, קונקורדנצייה לשירים שמכבר של נתן אלתרמן, הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב, באר-שבע תשנ"ח, יג+225 עמ'.

זה שלושים ושמונה שנים, מאז הופעתה של הקונקורדנצייה לשירת ביאליק,¹ נותר כמעט ריק מדף הקונקורדנציות ליצירות מן הספרות העברית החדשה. והנה הופיעה זה עתה הקונקורדנצייה ל"שירים שמכבר" של נתן אלתרמן, הכוללת את שלושת קובצי שיריו הראשונים של אחד מגדולי השירה העברית החדשה: "כוכבים בחוץ" (תרצ"ח), "שמחת עניים" (תש"א) ו"מכות מצרים" (תש"ד).

אמנם יש בישראל מאגרים ממוחשבים חשובים ביותר של טקסטים ושל קונקורדנציות מילוניות מן הספרות העברית החדשה, כגון "מאגר עגנון השלם" של אוניברסיטת בר-אילן, שהקמתו הושלמה בשנת 1987 והוא מכיל את כל 2,382,935 המילים שבעשרים ואחד הכרכים של יצירת עגנון; וכגון מאגר העברית החדשה של מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית, שהכנתו נמשכת והולכת זה שלושים שנה והוא מכיל למעלה מן 500 חיבורים מתקופת 250 השנים האחרונות, למן 1750 (ראשיתה של השכלת ברלין) ועד – לעת עתה – שנות השלושים של המאה שלנו (דורו של ביאליק) – ובהם כתשעה מיליוני מילים (תיבות).

למרבה הצער, לא נתפרסמו מאגרים אלו – לא בדפוס ולא בצורת תקליטורים, וכך נמנע מן הרבים לרכוש אותם ולהשתמש בהם בביתם, והמעוניין נאלץ לפנות אל שני המוסדות הנזכרים בבקשה שיאפשרו לו לקבל קטעי מידע מן המאגרים החשובים הללו.

לאוהבי השירה העברית ולעוסקים בלשון העברית החדשה הופעת הקונקורדנצייה לשירי אלתרמן היא יום של חג. מטייל אני בין 225 עמודי הספר ואיני שבע מעושר היצירה ומאמנות הלשון של אחד מגדולי היוצרים שלנו במאה העשרים. במחקר הספרות – יצירתו של אלתרמן נחקרה ועודנה

נחקרת הרבה; במחקר הלשון – מעט מאוד. הקונקורדנצייה שלפנינו היא ספר עזר בסיסי, שכל מחקר בלשונו ובסגנונו של אלתרמן חייב להיעזר בו בעתיד. הקונקורדנצייה לשירי אלתרמן דומה מאוד בעיצובה לקונקורדנצייה לתנ"ך של א' אבן-שושן, שראתה אור בשנת תשל"ז. המובאות (העדויות) של כל ערך ממוספרות מספרים רצופים הבאים בראש כל מובאה. המעיין יודע, למשל, שהמילה **פָּלַב** נמצאת 7 פעמים ואילו המילה **פָּל** – 109 פעמים. לפיכך נראה לי מיותר לחזור ולסכם על יד כותרת הערך ("הדיבור המתחילי") את סך היקרויותיה של המילה הנדונה בקונקורדנצייה ולפרט את מספר היקרויותיה בכל אחד משלושת קובצי השירים: **פָּלַב** 7: כ"ב (1), ש"ע (5), מ"מ (1) – דהיינו, המילה **פָּלַב** נמצאת בסך הכול 7 פעמים, מתוכן פעם אחת ב"כוכבים בחוץ", 5 פעמים ב"שמחת עניים" ופעם אחת ב"מכות מצרים". אולי יש תועלת כלשהי בפירוט מעין זה בערכים מרובי עדויות: **פָּל** 109: כ"ב (58), ש"ע (38), מ"מ (13) – ואולם ערכים מרובי עדויות בקונקורדנצייה המבוססת על קורפוס קטן כל כך² מספרם אינו גדול, וברוב הערכים אפשר לקצץ בסיכומי ההיקרויות.

בתוך הערך המובאות סדורות על פי צורותיהן הדקדוקיות – ולא בסדר הופעתן בכל אחד משלושת קובצי השירים – במתכונת הקונקורדנצייה לתנ"ך של אבן-שושן: **פָּלַב** – ככלב (מובאה מס' 1), כלבים (2-5), מכלבים (6), כלביו (7). בערכים שמספר היקרויותיהם קטן – כאמור הם רוב ערכי הקונקורדנצייה של אלתרמן – נראה לי מיותר לפרט ליד כותרת הערך את מספריהן הסידוריים של העדויות השייכות לכל אחד מקובצי השירים: **פָּלַב** – כ"ב (1): 7 – כלומר, המילה **פָּלַב** נמצאת רק פעם אחת בקובץ השירים "כוכבים בחוץ" והיא המובאה השביעית, האחרונה, של ערך זה בקונקורדנצייה.

לעומת המידע הסטטיסטי היתר, לדעתי, המובא ליד כל ערך מערכי הקונקורדנצייה, נהגו המחברים חסכנות בלתי מוסברת בעניין זה בהקדמתם. שם, בעמ' יא, הם ייחדו חמש שורות בלבד לסיכום הסטטיסטי של חומר הקונקורדנצייה: ציינו שבסך הכול יש בה 18,563 מילות-טקסט (תיבות), אך לא ציינו את סך כל מספר הערכים המילוניים אלא רק את מספר ערכי שמות העצם (1526) ואת מספר ערכי הפעלים (972). ומה בדבר מספרם של תוארי הפועל, של מילות היחס והחיבור, של שמות התואר וכיוצא באלו? וכי היה קשה להציג טבלה ובה כל הנתונים – הן בקורפוס כולו, שכאמור אינו גדול, הן בכל אחד משלושת קובצי השירים המרכיבים אותו? הלוא הנתונים המספריים ברשותם, ומה טעם להעלים אותם מן הקורא ולהציע ש"המעוניין לברר פרטים אלה ואחרים מוזמן לפנות אל המחברים" (המבוא, עמ' יא).

בערכי הפעלים כל בניין בא לעצמו, לא בשורשו אלא בסדר הא"ב של צורת הנסתר בעבר בכתובה המנוקד ה"חסר": **שָׁלַח, שָׁלַח, שָׁלַח** באים ברציפות ובסדר זה (עמ' 210-211), ואילו ה**שְׁתַּלַּח** בא באות ה"א (עמ' 66). דרך זו של סידור ערכי הפעלים אכן כובשת לה מקום במילונות העברית של השנים האחרונות. על חסרונותיה הערתי במאמרי "הרהורים על מקומם של הפעלים, הבינונים ושמות הפעולה במילון עברי מודרני"³. מחברי הקונקורדנציה לשירי אלתרמן צעדו נוסף בדרך זו: הם הפרידו בין צורות "התפעל" לצורות "נתפעל" כגון: ה**זְדַקָּה** (עמ' 57 – שלוש עדויות), ה**זְדַקָּה** (עמ' 136 – עדות אחת). אין דעתי נוחה משיטה זו, אבל ייאמר לזכותם שהעירו על כך בהקדמתם (עמ' ז), ויצאו ידי חובתם בהבאת שורשי הפעלים במקומם לפי הא"ב. ליד השורש רשמו את כל ערכי הפעלים והבינונים שבקונקורדנציה: **זקף – זָקַף, זָקַף, זָקַף, הִזְדַּקָּה, נִזְדַּקָּה** (עמ' 72).

מחברי הקונקורדנציה לשירי אלתרמן הם מן הבולטים שבחוקרי אוניברסיטת בן-גוריון בנגב: הפרופ' יעקב בן-טולילה מן המחלקה ללשון העברית והפרופ' אהרן קומס מן המחלקה לספרות עברית. שניהם עשו מלאכה טובה וחשובה, וראויים הם לאחל להם – ולעצמנו – שימשיכו בעשיית קונקורדנציות נוספות של יצירות אלתרמן. אף הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון ראויה לשבח על שהוציאה ספר כה מורכב בצורה נאה ומכובדת.

בזמננו, עידן המאגרים הממוחשבים, יש הטועים לחשוב שמתקרב והולך קצו של הספר המודפס, בייחוד כשמדובר בספרים רבי היקף. איני יכול להתנבא מה יהיה בעוד חמישים או מאה שנים, אבל ברצוני להודיע ברבים שלדעתי עידן הספר הנדפס עדיין רחוק מלהיות תופעה שזמנה חלף. עדיין רבים הם אוהבי הספר שאפשר להפוך בו, ואפילו מעז אני לומר שאת הספר הנדפס רבים מעדיפים על פני הצג המהבהב של המחשב.

הערות

1. א' אבן-שושן וי' סגל, קונקורדנציה לשירת ח"נ ביאליק, ירושלים תש"ך.
2. לדברי המחברים בהקדמתם (עמ' יא) יש בשלושת קובצי השירים בסך הכול 18,563 מילות טקסט (תיבות) לעומת, למשל, 304,901 התיבות שבקונקורדנציה לתנ"ך (על פי ספירתו של א' אבן-שושן) – דהיינו, הקורפוס שביסוד הקונקורדנציה לשירי אלתרמן הוא רק 6% מן הקורפוס המקראי.
3. בתוך: מ' בראשר (עורך), פרקים בעברית לתקופותיה: אסופת זיכרון לשושנה בהט, אסופות ומבואות בלשון, ב, ירושלים תשנ"ז, עמ' 245-263.